יא. באיזה אופן יש שכחה אפילו לזית שיש שם בפני עצמו?

מה שאמרנו לעיל שזית הנטופה בשעתו ששכחו אינו שכחה, זה אמור בזמן שלא התחיל בו, אבל התחיל בו ושכחו הרי זו שכחה עד שיהיה בו סאתים (מ"ב, רע"ב ד"ה במה דברים אמורים).

יב. ממתי נחשבים הזיתים שבזית לשכחה?

אם נזכר בעל הזיתים מן הזיתים ששכח באילן בעוד שיש לו זיתים תחתיו יכול לחזור וללקטן, ולא נחשב שכחה מה ששכח בראש האילן אלא לאחר שלא נשארו לו זיתים תחת האילן (מ"ב, רע"ב ד"ה כל זמן). ודעת רבי מאיר שדוקא כשבדק המלקט בכל מחכואי הזיתים, אז הוי הנשאר לעניים בשאין לבעל האילן זיתים תחתיו, אבל כל זמן שלא בדק המלקט בכל מחבואי הזיתים, אף על פי שאין זיתים תחתיו יבול לחזור וללקט (מ"ב, רע"ב ד"ה משתלך המחבא). ואין הלכה כרבי מאיר (רע"ב שם).

משנה ג'

יג. מה הוא פרט?

הפרט האמור בתורה ופרט כרמך לא תלקט הוא הנושר בשעת הבצירה (מ"ג, רע"ב ד"ה איזהו).

יד. באיזה אופן הנושר בשעת הבצירה אינו פרט?

היה בוצר, חתך את האשכול ונחתך ממנו גרגר, הסתבך האשבול בעלים ועל ידי כך נפל לארץ ונפרט, או שנפל מידו לארץ ונפרט, הרי הוא של בעל הבית הואיל ולא נפרט ררך בצירה (מ"ג, רע"ב ד"ה עקץ - דיה חרי הוא).

טו. האם מותר להניח כלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר, ומדוע?

הנותן סל תחת הענבים כדי שיפול הפרט לתוכו, הרי זה גוזל את העניים, דפרט בנשירתו זכו בו עניים קודם שיגיע לארץ, ועל זה נאמר אל תסג גבול עולים (מ"ג, רע"ב ד"ה המניח).

משנה ד'

טז. מה הוא הכתף באשכול ענבים, ומתי נקרא שאין לו כתף?

השרביט האמצעי של האשכול מחוברים בו אשכולות קטנות הרבה, וכשהן שוכבים זה על זה כמשאוי שעל כתפו של אדם הוא נקרא כתף, וכשהן מפוזרים בשרביט אחד לכאן ואחד לכאן אין כאן כתף (רע"ב ד"ה כתף).

יז. מה הוא הנטף באשכול ענבים?

הנטף הן הגרגרים של ענבים המחוברים בסוף השרביט שרגילים להיות תלוים שם ענבים הרבה, ועל שם שענביו נוטפות למטה נקרא נטף (רע"ב ד"ה נטף).

יח. מה הם עוללות האמורות בתורה, ומדוע נקראות כך?

איזוהי עוללת האמורה בתורה וכרמך לא תעולל, כל שאין לה לא כתף ולא נטף, שבלשון המקרא קורא לאשכול שאין לו לא כתף ולא נטף עולל, לפי שהוא לפני שאר האשכולות כעולל לפני האיש (מ"ד, רע"ב ד"ח איזו היא).

יט. אשכול שיש לו כתף ולא נטף, או להיפך, האם נקרא עוללת?

אם יש לו כתף או נטף, הרי הוא של בעל הבית (מ"ד).

כ. ספק אם אשכול זה הוא עוללת, מה דינו?

אם היה ספק, כגון שנראים האשכולות הקטנות התלויות בשרביט כאילו שוכבות זו על זו ואין שוכבות יפה, ולכן הוי ספק אם יש לה כתף אם לאו, הרי הוא לעניים (מ"ד, רע"ב ד"ה ואם ספק).

כא. חתך ענף גדול שבו מחוברים הרבה אשכולות, והיו ביניהם גם עוללות, מה דינן?

אם עוללת זו נחתכת יחד עם האשכול, הרי היא של בעל הבית, ואם לאו, הרי היא של עניים (מ"ד).

כב. אשכול שיש בו גרגירים יחידים, האם נחשב עוללת?

אשכול שאין לו אשכולות קטנות שוכבות זו על זו אלא הגרגרים מחוברים בשרביט עצמו, לדעת רבי יהודה הרי הוא אשכול. שנאמר ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים. משמע ששנים שלשה גרגרים הם עוללות, אבל יותר מכאן אשכול. וחכמים אומרים, שהרי זו עוללת, משום שלא חשובים הגרגרים השוכבים זה על זה להקרא כתף. והלכה כחכמים (מ"ד, רע"ב ד"ה רבי יהודה וד"ה וחכמים).

משנה ה'

כג. מי שהוא מדלל את הגפנים שבכרמו, האם יכול לעקור גם גפנים שיש בהם עוללות?

דעת רבי יהודה שכשם שהוא מדל בתוך שלו, כן הוא מדל בשל עניים (מ"ה), אף על פי שיש בהם פאה או עוללות של עניים, שסובר רבי יהודה שעניים דין שותף יש להם, וכשם שבשותפות כמו שהוא מדל בשלו כך מדל בשל חבירו אף עניים כן (מ"ה, רע"ב ד"ה כך הוא), ודעת רבי מאיר שבשלו הוא רשאי ואינו רשאי בשל עניים (מ"ה), שהוא סובר שעניים דין קונה יש להם בחלקם, וכשם שהמוכר לחבירו עשר אשכולות אסור ליגע בהן, אף בשל עניים כן (רע"ב ד"ה רכבי מאיר). והלכה כרבי יהודה (רע"ב שם).

משנה ו'

כד. מה הוא רבעי ומה דינו?

הנוטע כל עץ מאכל, בשנה הרביעית מעלה הפירות לירושלים ואוכלם שם בקדושת מעשר שני, או פודה אותם ומעלה הדמים לירושלים, שנאמר ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים, ודרשינן הלולים כמו חלולים, דהיינו שאמרה התורה חללהו ואחר כך תאכלהו (רע"ב ד"ה ברם).

כה. הפודה פירות רבעי, האם צריך להוסיף חומש כדין מעשר שני?

לדעת בית שמאי אין לו חומש, שאף על פי שטעון פדיון כמעשר שני אין הבעלים מוסיפים את החומש, דלא כתבה תורה בו חומש (מ"ו, רע"ב ד"ה בית שמאי). ובית הלל סוברים שצריך להוסיף חומש, שלומדים גזירה שוה קדש קדש ממעשר, מה מעשר יש לו חומש אף רבעי יש לו חומש. ובית שמאי לא לומדים קדש קרש ממעשר (שם, רע"ב ד"ה ובית הלל).

כו. האם רבעי חייב בביעור?

לדעת בית שמאי לרבעי אין ביעור, דהיינו שאינו חייב לבערו מן הבית בערב פסח של רביעית ושל שביעית כשמבער המעשרות, כמו שנאמר בערתי הקדש מן הבית (מ"ו, רע"ב ד"ה ואין לו). ולדעת בית הלל יש לו ביעור, שבית הלל לומדים גזירה שוה קדש קדש ממעשר, מה מעשר יש לו חומש ויש לו ביעור אף כרם רבעי יש לו חומש ויש לו ביעור. ובית שמאי לא לומדים גזירה שוה זו (שם, רע"ב ד"ה ובית הלל).

כז. כרם רבעי, האם חייב במתנות עניים, ומה עושים בהם?

לדעת בית שמאי כרם רבעי יש לו פרט ויש לו עוללות, שלענין זה דינו כחולין, והעניים פודין את הפרט והעוללות ואוכלים אותן במקומן ומעלין הדמים לירושלים (מ"ו, רע"ב ד"ה והעניים). ובית הלל סוברים שלומדים גזירה שוה רבעי ממעשר, ומעשר שני ממון גבוה הוא, לכן אין לעניים חלק ברבעי, ודורכים הבעלים העוללות עם שאר היין והבעלים מעלים הכל לירושלים (שם, רע"ב ד"ה ובית הלל אומרים כזלו).

משנה ז'

כח. כרם שכולו עוללות, למי שייכים הענבים?

כרם שכולו עוללות, לדעת רבי אליעזר הכל לבעל הבית, ולדעת רבי עקיבא הכל לעניים (מ"ז).

כט. מהיכן למד רבי אליעזר דין זה?

שנאמר כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך, ואם אין בציר מנין עוללות (מ"ז).

ל. לדעת רבי אליעזר, מהו שיעור בציר לחייב הכרם בעוללות?

שיעור בציר הוא שלשה אשכולות שעושים רביעית (רע"ב ד"ה אם אין).

לא. מהיכן למד רבי עקיבא את דינו?

שנאמר, וכרמך לא תעולל, אפילו כולו עוללות (מ"ז).

לב. מה לומד רבי עקיבא מהפסוק שהביא רבי אליעזר?

ממה שנאמר כי תבצור לא תעולל למדנו שאין לעניים בעוללות קודם הבציר (מ"ז).

לג. מה לומד רבי אליעזר מהפסוק שהביא רבי עקיבא?

שלא תאמר שהואיל ואין לעניים בעוללות קודם לבציר יזכה בהם בעל הבית, לכך נאמר וכרמך לא תעולל (רע"ב ד"ה אמר לו).

משנה ח'

לד. המקדיש כרמו, האם ומתי העוללות לעניים?

המקדיש כרמו עד שלא נודעו בו העוללות, דהיינו שעדיין לא ניכר מה הוא עוללת ומה הוא אשכול, אין העוללות לעניים. משנודעו בו העוללות, העוללות לעניים, שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו ולפיכך לא חל ההקדש על העוללות (מ"ח, רע"ב ד"ה משנודעו וד"ה העוללות).

לה. האם צריכים העניים לשלם להקדש עבור העוללות?

דעת רבי יוסי שהעניים צריכים לתת שכר להקדש עבור מה שמשביחין העוללות כל שעה בתוך קרקע של הקדש (מ"ח, רע"ב ד"ה יתנו). והלכה ברבי יוסי (רע"ב שם).

לו. מה הוא עריס ומה היא רוגלית?

עריס הוא כרם שהגפנים שלה מודלות על גבי כלונסות ועצים, לשון אף ערשנו רעננה (רע"ב ד"ה בעריס). ורוגליות הם הגפנים העומדים על גבי קרקע שדורכים עליהם ברגל (רע"ב ד"ה אבל).

לז. ממתי היא שכחה בכרם?

איזה היא שכחה בכרם, אם היה עריס, אם במקום שנזכר אינו יכול לפשוט ידו וליטול את האשכול, וצריך לחזור על אחוריו ולקחתו, הרי הוא בכלל מה שאמר הכתוב לא תשוב לקחתו, והרי הוא שכחה (מ"ח, רע"ב ד"ה בעריס). וברוגליות, משיעבור הימנה הרי זה שכחה, לפי שכל גפן וגפן מן הרוגליות נחשבת כאומן בפני עצמו, ואסור לשוב מאומן לאומן כמבואר לעיל פ"ד (מ"ח, רע"ב ד"ה משיעבור).

פרק שמיני

מאימתי

משנה א'

א. ממתי יכול כל אדם, אף שאינו עני, ליטול לקט מן השדה, ומדוע?

מאימתי כל אדם מותרין בלקט, משילכו הנמושות בשדה (מ"א), יש מפרשים שהנמושות הם זקנים ההולכים על משענתם, שהם האחרונים הבאים ללקט, ויש מפרשים שפירוש נמושות הוא שהלכו בשדה מלקטים אחר מלקטים, שמאחר שהלכו בשדה לוקטים אחר לוקטים או הזקנים הללו שמאחרים ללכת ללקט אחר הכל, כבר נתיאשו העניים מאותה שדה, וכל הנמצא בה אחר כך הוא הפקר לכל, בין לעניים בין לעשירים (רע"ב ד"ה הנמושות).

ב. ממתי יכול כל אדם, אף שאינו עני, ליטול פרט ועוללות מן הכרם?

מאימתי כל אדם מותרין בפרט ועוללות, משילכו העניים בכרם וילכו לביתם, ויבואו עניים אחרים וילכו, מאז מותר כל אדם בפרט ועוללות, כיון שמכאן ואילך נתייאשו העניים מכרם זה (מ"א, תוי"ט ד"ה משילכו).

ג. מדוע לא אמרה המשנה גם בכרם שמותר כל אדם בפרט ועוללות משילכו בו הנמושות?

משום שבכרם משילכו הנמושות, שהם הזקנים הולכים על משענתם, אסור כל אדם בפרט, משום שבכרם משכימים הזקנים ובאים ללקט, משום שחביבים ענבים על הזקנים, ואחריהם מגיעים עוד עניים, וממילא לאחר שלקטו הנמושות בכרם עדיין לא נתייאשו העניים ממנו (תוי"ט ד"ה משילכו).

ד. ממתי יכול כל אדם, אף שאינו עני, ליטול שכחה ופאה מן הזיתים?

מאימתי כל אדם מותרין בשכחה ופאה מזיתים, משתרד רביעה שניה, שאז כבר נתייאשו העניים ממה שנשאר (מ"א). ורבי יהודה השיג על סברת תנא קמא, שהרי יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה, ואיך ייתכן לומר שמאז מותר כל אדם לקחת פאה ושכחה לעצמו. אלא כל אדם מותרים מהזמן שבו אם ילך העני ללקוט לא יהא מביא זיתים בארבעה איסרות, שהוא שיעור מזון שתי סעודות לו לאשתו, שאז שוב אין העני יוצא ללקוט (מ"א, רע"ב ד"ה ולא). ואין הלכה כרבי יהודה (רע"ב שם).

ה. כיצד הוא החשבון שבארבע איסרות יש שיעור ארבע סעודות?

ארבעה איסרות הם שני פונדיונים, שהפונדיון שני איסרין, ושנינו לקמן משנה ז', אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון, שהוא מזון שתי סעודות, נמצא שבארבע איסרות יש שיעור ארבע סעודות (רע"ב ד"ה ולא).

ו. מה היא הרביעה ומדוע נקראת כך?

רביעה היא ירידת גשמים, שהמטר נקרא רביעה מפני שהוא רובע את הארץ ומולידה ומצמיחה כזכר הרובע את הנקבה והיא מתעברת. ממנו, והוא לשון בהמתך לא תרביע, פירוש אחר, רביעה על שם שהמטר משכיב העפר ומרביצו, תרגום רובץ רביע (רע"ב ד"ה רביעה).

ז. מתי הוא זמן רביעה שניה?

זמן רביעה שניה בשנה בינונית הוא בכ"ג במרחשון (רע"ב ד"ה רביעה).

ח. כיצד נקרא הקטיף בפירות השונים?

הקוטף זיתים נקרא מוסק, קוצר בתבואה, בוצר בענבים, אורה בתאנים, גודר בתמרים (רע"ב ד"ה שאין).

ט. מדוע לא אמרה המשנה גם בזית שמותר כל אדם בפאה ושכחה משילכו בו הנמושות?

לפירוש שנמושות הם זקנים ההולכים על משענתם, בזיתים אינם הולכים כלל כיון שהוא עת צינה, ואין הולכים רק בחורים. ולפירוש שנמושות הם מלקטים אחר מלקטים, בזיתים אין הולכים מלקטים אחר מלקטים, כיון שנשאר דבר מועט אינם הולכים הואיל והוא זמן צינה (תוי"ט ד"ה ובזיתים).

משנה ב'

י. האם ומתי נאמנים עניים לומר על חיטים שבידם שהם ממתנות עניים?

נאמנים העניים לומר בשעת הקציר חטים הללו של לקט שכחה ופאה הן, ופטורים מן המעשר, ועל מעשר עני נאמנים בכל שנתו, דהיינו בשנה השלישית ובשנה הששית, שמעשר עני נוהג בהן (מ"ב, רע"ב ד"ה נאמנים - ד"ה בכל).

יא. האם נאמן בן לוי לומר על חיטים שבידו שממעשר ראשון הם, ומתי?

בן לוי נאמן לעולם, הואיל ומעשר ראשון נוהג בכל שנה (מ"א, רע"ב ד"ה ובן).

יב. הלוקח חיטים של מעשר ראשון מבן לוי, האם צריך להפריש מהם תרומת מעשר?

כיון שאמר הבן לוי ששל מעשר ראשון הם לא חיישינן שמא לא הפריש מהן תרומת מעשר, שכמו שלא נחשדו ישראל שלא להפריש תרומה גדולה כך לא נחשד בן לוי שלא להפריש תרומת מעשר (רע"ב.ד"ה ובן לוי).